

**ВІДБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД****SELECTION OF BIOLOGICAL SAMPLES FOR EXAMINATION:
DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE**

Коропецька С.О., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

Савченко В.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»

Розглянуто питання відбирання біологічних зразків для експертизи в Україні та низці зарубіжних країн, зокрема у Білорусі, Молдові, Узбекистані, Казахстані, Туркменістані, Польщі, Австрії та ФРН. Проаналізовано відповідні кримінальні процесуальні норми, якими регулюється процедура відбирання біологічних зразків від особи, межі та особливості застосування примусу під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії з огляду на забезпечення засад поваги до людської гідності, невтручання в особисте та приватне життя, недоторканності особи. Проведено порівняльний аналіз законодавчого закріплення відбирання зразків для експертизи, в результаті чого зроблено висновок про те, що в окремих країнах пострадянського простору спостерігається як відмінний, так і багато в чому схожий процесуальний порядок отримання зразків для експертизи, однак при цьому вбачаються чимало недоліків та суперечностей. Констатується, що найбільш вдалими є відповідні норми КПК Республіки Казахстан, якими встановлені підстави отримання зразків та їх види; вказуються особи, які уповноважені на проведення цієї слідчої дії, та особи, у яких допускається відбирання зразків; регламентується процесуальний порядок відбирання зразків слідчим, лікарем та експертом; визначаються межі, в яких допустиме відбирання з огляду на дотримання прав та законних інтересів особи, її честі та гідності, втручання у сферу її приватності та недопустимість завдання шкоди її життю та здоров'ю.

Визначено, що відбирання біологічних зразків для проведення експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема спрямованих проти життя та здоров'я особи, є важливою та часом необхідною слідчою (розшуковою) дією. Видається, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України її проведення регламентовано недостатньо з огляду на відсилочний характер статті 245 КПК до норм, якими регулюється проведення освідування та тимчасового доступу до речей і документів. Ні освідування, ні доступ до предметів не пов'язані такою мірою із втручанням в особисту сферу людини, як відбирання біологічних зразків, особливо із застосуванням примусу.

Ключові слова: біологічні зразки, експертиза, недоторканність, обстеження, освідування.

The question of receiving of biological standards is considered for examination in Ukraine and row of foreign countries, in particular in Belarus, Moldova, Uzbekistan, Kazakhstan, Turkmenistan, Poland, Austria and Germany. The relevant criminal procedural rules are analyzed, which regulates the procedure for the selection of biological samples from the person, boundaries and peculiarities of the use of coercion during this investigative (searched) action, taking into account the principles of respect for human dignity, non-interference in personal and private life, the inviolability of the person. A comparative analysis of the legislative consolidation of the sampling for examination was conducted, as a result of which it is concluded that in some countries of the post-Soviet space is observed both excellent, and in many respects similar procedure for obtaining samples for examination, but many disadvantages and contradictions are seen. It is stated that the most successful rules of the Criminal Procedural Code of the Republic of Kazakhstan, which are established grounds for obtaining samples and their species; indicates persons authorized to conduct this investigative action, and individuals that are selected samples; regulates the procedural order of sampling investigators, doctor and expert; the limits are determined in which the person is allowed in view of the observance of the rights and legitimate interests of the person, its honor and dignity, intervention in the sphere of its privacy and the inadmissibility of the task of damage to its life and health. It is concluded that the selection of biological samples for examination in the investigation of criminal offenses, in particular, directed against life and health, I am an important and sometimes necessary investigative (searched) action. It appears that in the current Criminal Procedure Code of Ukraine, its conduct is regulated inadequately in view of the nature of Article 245 of the CCP to the norms that are regulated by the conduct of mission and temporary access to things and documents. No reconignment, nor access to objects is not fledged with an intervention in a person's personal sphere, as a selection of biological samples, especially with the use of coercion. No reconignment, nor access to objects is not fledged with an intervention in a person's personal sphere, as a selection of biological samples, especially with the use of coercion.

Key words: biological samples, examination, inviolability, reconciling, survey.

Під час розслідування злочинів у слідчій практиці нерідко виникає необхідність отримання різного роду зразків для проведення експертизи. Отримані зразки слугують об'єктами, що використовуються для порівняльного дослідження з іншими об'єктами, – речовими доказами, документами, живими людьми і трупами – з метою їх ідентифікації або встановлення групової належності [1, с. 457]. Значну їх частку утворюють біологічні зразки – об'єкти крові, тканини та виділення, що відбираються в особи.

Поняття біологічних зразків, які можуть бути відібрані для експертного дослідження, а також їх видів у ст. 245 КПК України, якою регламентується їх відбирання, не дається, що, на перший погляд, не видається важливим, однак у багатьох випадках може створювати плутанину не лише щодо правильного розуміння їх природи, а й щодо процесуального порядку отримання таких зразків.

Очевидно, що під біологічними зразками слід розуміти зразки, які походять від людини як біологічної сутності, як це вказується в літературі практично всіма вченими-криміналістами та процесуалістами, які розуміють під ними кров, слину, сперму, волосся, екскременти, частки епідермісу, потожирову речовину та інші біологічні матеріали, що походять від людини.

Слід враховувати, що саме під час провадження цієї слідчої (розшукової) дії слід бути обачним із застосуванням примусу, оскільки саме її виконання вже може бути пов'язане із спричиненням моральної шкоди, в основі якої є широко розповсюджене уявлення про приниження гідності самим фактом отримання зразків і пов'язаними із цим медичними маніпуляціями. Як зауважує І.О. Антонов, ця дія сприймається громадянами як дещо образливе і принизливе, з чим не можна не рахуватись [2, с. 158].

Питання про можливість застосування примусу і його допустимі межі під час відібрання зразків для експертизи певним чином перетинається із положенням ст. 63 Конституції України щодо свободи від самовикриття і права не свідчити проти себе.

Певні кримінально-процесуальні і тактичні особливості отримання зразків біологічного походження у кримінальному провадженні досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені Т.В. Авер'янова, В.О. Гавриков, Н.А. Джангельдін, Н.І. Долженко, В.А. Жбанков, Г.Б. Карнович, О.В. Козак, Ю.А. Кудрявцева, Л.І. Мандрик, І.Л. Петрухін, Р.Д. Рахунов, З.М. Соколовський та інші.

Ці автори зробили значний внесок у теорію кримінального процесу, криміналістики і практику розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Водночас, зважаючи на значний доробок цих учених, слід зазначити, що малодослідженими залишаються організаційні і тактичні аспекти відібрання таких зразків, способи їх фіксації. Недостатньо врахований у дослідженнях також зарубіжний досвід відібрання біологічних зразків.

Насамперед слід нагадати, що згідно з ч. 1 ст. 245 КПК України у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи, або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У разі, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом [3].

Нормативне закріплення процесуального порядку слідчої (розшукової) дії, яка стосується отримання зразків для експертизи, зокрема біологічних, у чинному КПК України не є достатнім, оскільки законодавець під час правової регламентації її проведення вдається до аналогії з положеннями щодо інших процесуальних дій – тимчасового доступу до речей і документів (статті 160–166 КПК України) й освідчування (ст. 241 КПК України), що, на нашу думку, не є правильним. Так, отримання біологічних зразків і освідчування мають різну мету, різний ступінь втручання у сферу особистої (тілесної) недоторканності, різні підстави для їх проведення, тому процесуальний порядок отримання зразків як окрема слідча (розшукова) дія потребує детальної законодавчої регламентації в окремій статті або навіть декількох статтях КПК, як це має місце у низці зарубіжних країн, де прерогатива надається насамперед забезпеченню прав людини.

З цього погляду, скажімо, огляд тіла людини (навіть примусово) буде меншим втручанням у її гідність та безпеку, аніж проведення з нею медичних процедур, якими по суті і є відбирання біологічних зразків, хоч і за її згодою. Особливо актуальним цей аспект втручання в нормальну життєдіяльність людського організму видається сьогодні, в період пандемії коронавірусу, коли як людям, так і лікарям треба бути максимально обережними.

З огляду на наведене цікавим та потрібним є зарубіжний досвід відібрання біологічних зразків для експертизи.

Згідно зі ст. 234 КПК Республіки Білорусь отримання зразків для порівняльного дослідження може бути здійснене у підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого на підставі постанови слідчого або особи, яка проводить дізнання. Зразки можуть бути також відібрані у свідка, але виключно з його згоди у разі виникнення необхідності перевірити, чи не залишені ним сліди на місці вчинення злочину чи на речових доказах [4].

З аналізу статті 154 КПК Молдови вбачається, що зразки для порівняльного дослідження можуть бути отримані у підозрюваного, обвинуваченого, якщо їх дослідження має значення для кримінального провадження, а у свідка і потерпілого – виключно у разі необхідності перевірити, чи залишили ці особи сліди на місці вчинення злочину чи на речових доказах, рішення ухвалює орган, що здійснює кримінальне переслідування у формі поста-

нови [5]. Примусовий порядок отримання порівняльних зразків у КПК цієї країни не передбачений.

Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Узбекистан встановлює можливість примусового отримання зразків у підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, які ухиляються від явки. У статті 192 КПК Узбекистану передбачено, що в такому разі зразки в них можуть бути отримані примусово, якщо методи, які застосовуються, є безболісними і не є небезпечними для життя і здоров'я людини. Таким чином, підставою застосування примусу за законодавством цієї країни є виключно той факт, що зазначені учасники не з'являються за викликом. На нашу думку, сам по собі факт неявки за викликом не може бути підставою для застосування примусу під час отримання зразків для експертизи. Ця ж стаття передбачає можливість застосування примусу під час отримання зразків і в інших осіб за наявності достатніх даних про те, що сліди на місці вчинення злочину або на речових доказах були залишені цими особами, а також для діагностики венеричних та інших інфекційних захворювань [6]. Таким чином, примус під час відібрання зразків для експертизи у цій країні може бути застосований до невизначеного кола суб'єктів.

Більш детальна регламентація слідчої дії у вигляді отримання зразків для експертизи міститься у КПК Республіки Казахстан [7]. Глава 34 встановлює джерела отримання зразків, види зразків, перелік осіб, які можуть отримувати зразки і в яких дозволяється їх отримувати, підстави і порядок застосування примусу під час їх відібрання тощо. Слід відзначити положення статті 264 КПК Республіки Казахстан, яка визначає коло учасників кримінального провадження, в яких дозволяється отримувати зразки, а саме підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, а також особи, щодо якої ведеться провадження про застосування примусових заходів медичного характеру, ч. 2 цієї ж статті унеможливає обмеження законних прав і свобод осіб, які не мають процесуального статусу положенням про те, що за наявності достатніх даних, що сліди на місці події чи на речових доказах могли бути залишені іншою особою, ніж ті, що зазначені у ч. 1 зазначеної статті, зразки можуть бути отримані в таких осіб, однак не інакше, як після допиту цих осіб як свідка (потерпілого) про обставини, за яких ці сліди могли утворитися [7]. Окрім цього, згідно ч. 3 ст. 268 зразки можуть бути відібрані також і в заявника.

У кримінальному процесуальному законодавстві Республіки Казахстан чітко визначені підстави й умови застосування примусу під час відібрання зразків (ст. 268 КПК). Так, у підозрюваного, обвинуваченого зразки можуть бути отримані примусово за наявності на це підстав, зазначених у ч. 1 ст. 263 КПК, а саме якщо їх експертне дослідження необхідно для вирішення питань, що ставляться перед експертом, за постановою слідчого або за рішенням суду у судових стадіях [8].

Однак прокурорський нагляд чи судовий контроль за законністю підстав отримання зразків у підозрюваних, обвинувачених у цій країні у стадії досудового розслідування не передбачений, що, на нашу думку, не є виправданим. З цього приводу ми підтримуємо думку Є.Г. Васильєвої, яка вважає, що обвинувачений – це особа, яка до рішення суду вважається невинуватою, і з цієї причини не можна вважати інтереси свідка чи потерпілого більш вагомими, ніж інтереси обвинуваченого (підозрюваного), а саме виявляти турботу про їх почуття, тим самим позбавляючи обвинуваченого можливості бути виправданим [9, с. 111]. Автор безспідставно зауважує, що, оскільки права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені з метою захисту прав і законних інтересів інших осіб, права обвинуваченого мають прерогативу, оскільки обсяг прав, які обмежуються в силу його незаконного засудження, є ширшим за обсяг прав потерпілого чи свідка, які обмежуються під час здійснення примусо-

вого освідчування чи отримання зразків для порівняльного дослідження [9, с. 110].

Деякі суперечності, як вбачається, існують під час відібрання зразків для експертизи у КПК Туркменістану. Відповідно до ч. 1 ст. 303 КПК цієї країни, «слідчий вправі отримати зразки, які відображають властивості живої людини, трупа, тварини, предметів і речовин, для порівняльного дослідження, якщо їх дослідження має значення у справі» [10, с. 409]. У ст. 304 КПК дається перелік зразків, до якого входять і такі, що можуть бути відібрані від людини, – кров, сперма, волосся, обрізки нігтів, слина, піт та інші виділення, відбитки шкірного пориву, зліпки зубів, фонограми голосу та ін. [10, с. 410–411].

Окремо наголошується на тому, що «забороняється отримувати зразки способом, який загрожує здоров'ю і життю людини». Коментуючи цю вимогу, О.В. Смирнов та К.Б. Калиновський пояснили, що ця вимога реалізує приписи Конституції Туркменістану про те, що держава захищає життя, честь, гідність і свободу, особисту недоторканність громадян (ст. 3), ніхто не може бути підданий катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню і покаранню, а також без його згоди піддаватися медичним чи іншим дослідженням (ст. 23). Таким чином, якщо спосіб примусового відібрання зразків так чи інакше применшує позитивні властивості особи, то він неправомірний. Так, наприклад, не можна визнати законним відібрання зразків способом, який об'єктивно ставить особу у становище, яке породжує в нього почуття сорому, оскільки сором'язливість є позитивною етичною властивістю особи. З іншого боку, застосування сили у випадку неправомірного опору з боку особи отриманню зразків, не посягає на його соціально-визнані якості, а тому може бути законним [10, с. 412].

У проаналізованих нами окремих країнах пострадянського простору спостерігається як відмінний, так і багато в чому схожий процесуальний порядок отримання зразків для експертизи, однак при цьому вбачаються чимало недоліків та суперечностей. Найбільш вдалим, як видається, є відповідні норми КПК Республіки Казахстан, якими встановлені підстави отримання зразків та їх види; вказуються особи, які уповноважені на проведення цієї слідчої дії, та особи, у яких допускається відібрання зразків; регламентується процесуальний порядок відібрання зразків слідчим, лікарем та експертом; визначаються межі, в яких допустиме відібрання з огляду на дотримання прав та законних інтересів особи, її честі та гідності, втручання у сферу її приватності та недопустимість завдання шкоди її життю та здоров'ю.

Цікаво звернутися до досвіду отримання зразків для експертизи в країнах європейського простору з більш усталеними європейськими традиціями.

Кримінальний процесуальний кодекс Польщі передбачає можливість отримання зразків біологічного походження у підозрюваного, обвинуваченого і свідка. За законодавством Польщі свідок за його згодою може бути підданий тілесному огляду, а також медичним чи психологічним дослідженням в разі, якщо існує необхідність отримання доказової інформації (ч. 4 ст. 192 КПК Польщі) [11]. Отже, у свідка отримати зразки на підставі цієї статті можливо тільки добровільно, застосування примусу у ній не передбачено.

Водночас ст. 192а КПК Польщі з метою звуження кола підозрюваних чи встановлення доказової цінності отриманих слідів дозволяє відібрати відбитки пальців, мазки слизової оболонки шік, зразки волосся, слини, почерку, запаху, зробити фотознімок особи або фіксацію голосу особи.

Поняття «особа» в цій статті не визначено, однак оскільки з формулювання «звуження кола підозрюваних» випливає необхідність виключення з цього кола як інших підозрюваних, так і інших осіб, які не є підозрюваними,

припускаємо, що законодавець у цьому разі має на увазі як підозрюваного, так і інших осіб. Отже, зразки можуть відбиратися у досить широкого кола осіб, у тому числі і тих, які не мають процесуального статусу.

Закон вимагає, що після використання у справі такий матеріал повинен бути виключений із справи і знищений. Видається, що у такий спосіб законодавець Польщі захищає право осіб, в яких відбирають зразки для експертизи, на таємницю приватного життя. Подібного положення у кримінальному процесуальному законодавстві жодної попередньо досліджуваної нами країни немає, так само як і в українському.

На нашу думку, закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві положення про те, що біологічні зразки як носії біологічної інформації про особу, як і будь-яка інша інформація, що стосується таємниці приватного життя, не може бути використана поза рамками кримінального провадження і по закінченню такого використання повинна бути знищена, сприяє захисту сфери приватності у кримінальному провадженні. Вважаємо за необхідне закріпити це положення в українському законодавстві.

Стаття 247 КПК Польщі передбачає затримання і примусовий привід підозрюваного за рішенням прокурора, яке може бути здійснене в разі існування обґрунтованої підозри, що особа не з'явиться за викликом для пред'явлення їй обвинувачення в порядку статей 313 і 314, а також для проведення дій, передбачених § 2 або 3 ст. 74 (проведення психологічної або психіатричної експертизи, а також окремих досліджень, відібрання біологічних зразків), або якщо особа перешкоджатиме здійсненню кримінального провадження іншим чином, а також для участі у обранні щодо нього запобіжного заходу.

Закон дозволяє застосування примусу, адже у статтях 74, 75 КПК Польщі для підозрюваного, обвинуваченого, зазначені обов'язки:

1) пройти зовнішній огляд свого тіла без внутрішнього втручання, зокрема, підозрюваний може бути дактилоскопійований, сфотографований, пред'явлений іншим особам для впізнання;

2) пройти психологічний і психіатричний огляд, включаючи проведення необхідних тестів над його тілом, за винятком хірургічного втручання, які можуть бути проведені виключно медичним працівником згідно із медичними приписами і не можуть завдати шкоди здоров'ю обвинуваченого. Обвинувачений також може бути зобов'язаний здати зразки крові та інших виділень тіла.

Детальний виклад умов і методів, що використовуються під час медичного дослідження підозрюваного, обвинуваченого, а також свідка, встановлюються наказом Міністра юстиції і Міністра охорони здоров'я (§ 4 ст. 74) [11].

Таким чином, у кримінальному процесуальному законодавстві Польщі примус під час отримання зразків для експертизи може бути застосований як до підозрюваного, обвинуваченого, так і до інших осіб. Окремою нормою вимагається знищення отриманих зразків для експертизи, якщо в них відпала необхідність у подальшому використанні.

У КПК Федеративної Республіки Німеччини відібрання зразків для експертизи передбачено у параграфах 81а–81с в межах проведення освідчування (обстеження) тіла обвинуваченого або інших осіб. При цьому слід зауважити, що обвинуваченим (підозрюваним) у кримінальному процесуальному законодавстві ФРН особа вважається номінально, яка розглядається в якості такої органами кримінального переслідування. Винесення спеціального процесуального акта для цього не вимагається, однак відповідній особі про це повідомляється, у якості обвинуваченого вона допитується і набуває у зв'язку з цим такого процесуального статусу [12, с. 116–117].

Під «іншими особами» законодавець ФРН розуміє будь-яких осіб, які можуть бути допитані як свідки. У свою чергу свідками у кримінальному процесі ФРН може бути

будь-яка особа, яка під час попереднього розслідування або судового розгляду залучена органом кримінального переслідування чи суддею для давання показань з приводу сприйнятих нею подій [12, с. 101–102]. Не розглядається як свідок лише обвинувачений, оскільки, як роз'яснив Верховний Суд ФРН, він не може бути свідком у кримінальному провадженні, яке ведеться проти нього [13].

Згідно з частинами 1 та 2 параграфу 81а КПК ФРН тілесне освідчування обвинуваченого може бути проведено для встановлення фактів, що мають значення у справі. З цією метою проводяться відбір проб крові та інші процедури, які здійснюються лікарем згідно з медичними правилами для наступних досліджень і допускаються без згоди обвинуваченого, якщо це не може завдати шкоди його здоров'ю. Розпорядження про проведення вказаних дій вправі винести суддя, а при загрозі успіху розслідування і прокуратура та її допоміжні службовці (деякі співробітники правоохоронних органів, насамперед поліції, митної служби та ін., які наділені певними повноваженнями прокурора) [12, с. 66].

У разі необхідності в цілях кримінального провадження або з метою впізнання можуть проводитися фотографування обвинуваченого, зняття відбитків пальців рук незалежно від його бажання, а також вимірювання та інші подібні дії.

Згідно з ч. 1 параграфу 81с КПК ФРН освідчування інших осіб із метою подальших досліджень і відбір проб крові для аналізу, як і обвинувачених, без їх згоди допускається, якщо це не становить загрози для їх здоров'я і вказані процедури необхідні для встановлення істини у справі. Освідчування і відбір проб крові може проводитися лише лікарем. Однак у ч. 3 цього параграфу зазначається, що освідчування або відбір проб крові можуть бути відхилені з тих же підстав, що і при реалізації права на відмову від давання показань у якості свідка [14, с. 105], якщо особа таким правом володіє. Якщо ж особа таким правом не володіє, до неї можуть бути застосовані передбачені параграфом 70 КПК ФРН санкції (грошовий штраф в адміністративному порядку, а якщо його неможливо стягнути, то адміністративний арешт). Безпосередній примус може застосовуватися лише на підставі особливого рішення судді і лише за умови, що відповідна особа, незважаючи на накладення штрафу, продовжує наполягати на відмові від освідчування або існує невідкладність проведення цієї дії [14, с. 101].

Як і у кримінальному процесуальному законодавстві Польщі, згідно з ч. 3 параграфу 81а КПК ФРН відібрані в обвинуваченого проби крові або зразки інших клітин організму можуть бути використані лише у кримінальному провадженні у розслідуванні або іншій пов'язаній з нею справі; їх слід негайно знищити, як тільки не буде необхідності їх використання [14, с. 105].

Таким чином, можна побачити, що німецький законодавець у досить лаконічній формі закріпив досить чіткий процесуальний порядок отримання зразків для експертизи, який цілком узгоджується з міжнародними стандартами прав людини: дозволяється відбирати будь-які біологічні зразки від людини, якщо це не зашкодить її здоров'ю; встановлена можливість відібрання зразків від обвинуваченого (підозрюваного) чи інших осіб; примус допустимий; якщо особа погоджується на освідчування (відібрання зразків) добровільно і це не є небезпечним для її здоров'я, розпорядження слідчого судді чи прокурора не потрібно – передбачена спрощена процедура; свідки (інші особи) вправі використати право на відмову від давання показань і при відібранні зразків; для примусового обстеження свідків (інших осіб), які безпідставно відмовляються від освідчування, вимагається «особливе» рішення судді; відібрані зразки повинні бути негайно знищені, як тільки у них відпаде необхідність (що забезпечує належну конфіденційність).

Дещо інше процесуальне закріплення отримання зразків для експертизи знайшло у КПК Австрії. У параграфі 117 КПК подається дефініція тілесного освідчування, яке розуміється як «обстеження отворів тіла, відібрання зразків крові, а також інше втручання у тілесну цілісність особи» [15].

Відповідно до ч. 1 параграфу 123 КПК цієї країни тілесне освідчування (обстеження) допускається, якщо: на підставі певних фактів можна припустити, що певною особою залишено сліди, виявлення та дослідження яких має значення для з'ясування обставин кримінально караного діяння; імовірно, певна особа заховала у своєму тілі об'єкти, які підлягають вилученню; іншим способом неможливо встановити факти, які мають суттєве значення для з'ясування обставин кримінально караного діяння або встановлення осудності особи.

Окрім того, відповідно до ч. 2 параграфу 123 КПК Австрії, допускається також тілесне освідчування тих осіб, які належать до кола спілкування підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні діяння, за яке передбачене покарання у вигляді позбавлення волі більше, як на п'ять років, або злочину, вказаного у розділі 10 КК, і іншим чином з'ясування обставин справи було би суттєво ускладнено [15, с. 154–155].

Для безпосереднього відібрання зразків австрійський законодавець встановив такі правила:

- оперативне втручання у тіло людини та інші втручання, які можуть спричинити розлад здоров'я більш, як на три доби, не допускаються;
- інші втручання допускаються за згодою особи після роз'яснення їй можливості настання відповідних наслідків;
- без згоди зацікавленої особи допускається відібрання зразків крові або інші втручання, що не може потягнути за собою істотні наслідки, коли вона підозрюється у вчиненні небезпечного діяння проти життя чи здоров'я особи в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, обвинувачується у вчиненні кримінально караного діяння, за яке передбачене покарання у вигляді позбавлення волі більш як на п'ять років, або злочину, вказаного у розділі 10 КК;
- кожне тілесне освідчування проводиться лікарем, за винятком відібрання мазків із ротової порожнини, яке можуть здійснити й інші обізнані особи;
- результати тілесних обстежень, які отримані непроцесуальним шляхом, можуть бути використані як доказ в тому разі, коли при розслідуванні кримінально караного діяння зразки були б отримані шляхом проведення освідчування;
- для встановлення походження слідів біологічного походження або ідентифікації особи може бути проведено відібрання зразків для молекулярно-генетичного дослідження [15].

Висновки. Відібрання біологічних зразків для проведення експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, зокрема спрямованих проти життя та здоров'я особи, є важливою та часом необхідною слідчою (розшуковою) дією. Видається, що у чинному КПК України її проведення регламентовано недостатньо з огляду на відсилючий характер статті 245 КПК до норм, якими регулюється проведення освідчування та тимчасового доступу до речей і документів. Ні освідчування, ні доступ до предметів не пов'язані такою мірою із втручанням в особисту сферу людини, як відібрання біологічних зразків, особливо із застосуванням примусу.

Заслугове найбільшої уваги законодавство ФРН, Польщі, Австрії та Республіки Казахстан, у якому містяться чіткі заборони невинуваченого втручання у життєдіяльність людського організму під час відібрання біологічних зразків; визначаються межі, в яких допустиме відібрання з огляду на дотримання прав та законних інтересів особи, її честі та гідності, втручання у сферу її приватності та недопустимість завдання шкоди її життю та здоров'ю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України ; за ред. С. В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.
2. Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 236 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 22.04.2021).
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь 16 июля 1999 г. № 295-3. URL : http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295#&Article=234 (дата звернення 20.04.2021).
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова № 122 от 14.03.2003. URL : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2> (дата звернення 19.04.2021).
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. URL : http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111463 (дата звернення 20.04.2021).
7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V. URL : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#sub_id=1004101269&sub_id2=2620000&sel_link=1004101269 (дата звернення 20.04.2021).
8. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и особенная части. Алматы, Жеті жарғы, 2008. 888 с. URL : <http://www.kosstu.kz/static/uploads/library/urist/kodeks/u-k-13.htm> (дата звернення 15.04.2021).
9. Васильева Е.Г. Проблемы ограничения неприкосновенности личности в Российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва : РГБ, 2003. 196 с.
10. Смирнов А.В. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Туркменистана. Постатейный ; под общ. ред. проф. А. В. Смирнова / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский. Ашхабад, 2011. 656 с.
11. Kodeks postępowania karnego // Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. z 2013 r. poz. 1247) URL : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555> (дата звернення 15.04.2021).
12. Галаган О.І., Савченко В.А. Захист прав і свобод суб'єктів кримінального судочинства в Україні та ФРН : навч. посібник для студ. ВНЗ. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 200 с.
13. BGHSt. Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen. 10, 8.
14. Савченко В. А., Соловій Я. І., Фелик В. І., Юрчишин В. Д. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина : навч. посіб. Харків : Право, 2017. 372 с.
15. Strafprozessordnung. StPO 1975. Herausgegeben von Dr. H. Bachner-Foregger. Wien : Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2008. 501 s.